

Preek van Maurice de Sully op de Dag van Epifanie (Mt.2) over de Wijzen

Korte inleiding

Op de volgende bladzijden leest u mijn vertaling van een oude middeleeuwse preek over de Wijzen uit het Oosten, van de hand van [Maurice de Sully](#) (?-1196)¹, bisschop van Parijs en bouwheer van de Notre Dame.

Deze preek trof ik aan in *Specimens of Early English* (R. Morris, Oxford, 1898), *Part I* (p.142-144) en leek mij boeiend om te vertalen, gezien mijn belangstelling voor vroegere zienswijzen bij het verhaal over de wijzen uit het Oosten.

Het manuscript van deze preek wordt bewaard in de Bodleian Library te Oxford. Dit manuscript betreft een vertaling in het Engels van de oorspronkelijk Franstalige preek. Deze vertaling is geschreven in het Middeleeuwse Kentse Engelse dialect van vóór 1250. Deze oude preektekst kunt u [hier](#) integraal vinden (zie pp.26-29).

Onderstaand vindt u mijn vertaling van deze preek.

Deze bestaat uit drie delen:

- **vetgedrukt**: de vertaling van de in het Latijn geschreven bijbeltekst uit Mt. 2:1-2.
- *cursief*: een samenvatting van de Schriftlezing. Immers, de Bijbel werd destijds in het Latijn voorgelezen. Aan het begin van de preek werd daarom een weergave geboden van wat er gelezen was.
- normaal lettertype: de eigenlijke preek

Na afloop van de preek geef ik enkele gedachten weer, naar aanleiding van zaken die mij opvielen bij het lezen ervan.

Het was bijzonder en verdiepend om het werk van een 12^e-eeuwse collega-prediker te spellen en lezen, met betrekking tot de drie gaven van de wijzen: het goud, de wierook en de mirre.

Ds. Bart Trouwborst

Preek op de Dag van Epifanie

**Toen Jezus geboren was in Betlehem in Judea,
in de dagen van koning Herodes,
zie, wijzen uit het oosten kwamen in Jeruzalem,
zeggend: Waar is degene die geboren is:
de koning der Joden?**

*Wij lezen in het heilig Evangelie van vandaag,
toen onze Heer, God Almachtig,
geboren werd uit onze vrouwe, heilige Maria
in de stad Betlehem,
dat de ster een teken vormde van zijn geboorte.
Zo verschenen toen de drie koningen vanuit het heidendom.
(gaande, red.) richting de rijzende zon.*

*En toen zij aangaande zijn geboorte wisten, middels de ster,
maakten zij het plan, dat zij wilden gaan om Hem te vereren,
en dat zij Hem wilden offeren/aanbieden: goud, wierook en mirre.*

*En toen zij hun offergaven gereed hadden gemaakt,
kwam de ster, die voor hen uitging naar Jeruzalem.
Daar spraken zij tot Herodes en vroegen hem
waar de Koning der Joden was, die was geboren.
En Herodes hoorde dat een koning was geboren,
die koning der Joden zou zijn.
Derhalve was hij zeer geërgerd, en al zijn mannen.
Want hij vreesde zeer om zijn koninkrijk van Jeruzalem te verliezen.
Toen riep hij alle wijze geleerden op, die de wet kenden
en vroeg hen waar Christus geboren zou worden.
Zij antwoorden: in Jeruzalem²,
want zo was vroeger door de profeten gezegd en beloofd.
En toen Herodes dit hoorde, sprak hij tot de drie koningen
en zei: Ga richting Betlehem, en zoek het kind.
En wanneer jullie het hebben gevonden, vereer het.
En kom daarna tot mij. Dan wil ik gaan en het aanbidden.
Dat zei Herodes niet, omdat hij het wilde aanbidden,
maar omdat hij het wilde doden, mocht hij het vinden.*

*De koningen gingen en zagen de ster die voor hen uit ging,
totdat hij boven het huis kwam, waar onze Heer was.
En toen zij onze Heer hadden gevonden, aanbaden zij Hem.
En zij offerden/boden Hem hun offeranden aan.
Goud, en wierook, en mirre.
In de nacht hierna verscheen een engel uit de hemel in hun slaap in een droom
en zei en gebod hen dat zij niet moesten terugkeren naar Herodes,
maar via een andere weg naar hun land moesten terugkeren.*

Heren en dames,

Dit is het glorieuze wonder en de heerlijke verkondiging
van de geboorte van onze Heer,
dat het heilige Evangelie ons vandaag vertelt.
En u zult wel begrijpen,
bij (naar aanleiding van) het spreken van dit evangelie,
dat men vandaag meer offerande geeft, dan op andere dagen.
Daarvan vormen de drie koningen vanuit het heidendom het voorbeeld,
die vanuit verren lande onze Heer kwamen bezoeken,
en Hem offerande gaven.

Daarbij gaven zij goud, hetgeen een passende gave is voor een koning:
zij toonden dat Hij een waarachtige koning was.
Daarbij gaven zij ook wierook.
Dat offerde men vroeger bij de oude wet als offer aan hun God. Zo toonden zij dat Hij
waarlijk priester was.
Daarnaast offerden zij mirre.
Dat is een bitter ding.
Het betekent dat zij geloofden dat Hij sterfelijk was.
Dat Hij de dood zou lijden/ondergaan voor de mensheid.

Nu hoorde u wat het goud, de wierook en de mirre betekent.
En laten wij geestelijk offeren aan onze Heer, wat zij vleeselijk offerden.

Het goud, dat helder is en glanst in de helderheid van de zon,
beduidt het goede geloof.
Dat (geloof, red.) is helder in het hart van de goede christenmens.
Het goede geloof licht op en is helder als goud, in het hart van de goede mens.
Laten wij dan God almachtig goed goud offeren:
laten we standvastig geloven,
dat Hij is Vader, Zoon en heilige Geest, de Ene God.
Wie zo in God gelooft, offert Hem goed goud.

De wierook beduidt goede werken³.
Want zoals de geur⁴ van de wierook,
wanneer deze in het vuur gedaan werd en ten hemel opsteeg tot bij God,
zo stijgt het goede gebed tot God op,
vanuit het hart van de goede christenmens.⁵
Zo kunnen we zeggen dat de wierook het hart beduidt,
en de rook liefde voor God.

Betreffende de mirre: die is bitter.
En door de bitterheid wordt het lichaam, dat daarmee gezalfd is, beschermd,
zodat geen worm naderbij zal komen.
Dit duidt op de goede werken
die bitter zijn voor de miserabele staat van ons vlees.
De mirre betekent vasten,
vanwege de liefde voor een goede 'wake'.
Ga op pelgrimage.
Bezoek de armen.
En de zieken.
En (ga op weg, red.) om het goede te doen
dat men kan doen uit liefde voor God.

Zulke zaken zijn bitter voor het beklagenswaardige vlees.
Maar, de mirre grendelt het lichaam ook af,

zodat geen worm naderbij zal komen.
Net zo beschermen zulke zaken tegen de zonde,
en tegen de aansporingen van de duivel,
zodat hij ons geen kwaad zal doen.

Heren,
Nu hebt u gehoord aangaande het belang van de offeranden
die de drie koningen vanuit het heidendom
aan God deden.
U hebt van uw zilver aan God geofferd,
en van uw aardse goederen.
Offer Hem niet enkel vandaag,
maar alle dagen in het jaar,
op geestelijke wijze:
goud
en wierook
en mirre,
zoals ik heb verteld.

Goud – door het goede geloof.
Wierook – door heilige gebeden.
Mirre – door goede werken.
Dat zijn de offeranden,
die onze Heer dringend verlangt van de christenmens,
en waarvoor de christenmens,
als hij ze doet,
de zegen van de hemel verdient.

En Jezus Christus, die voor ons op aarde zou worden geboren,
en werd vereerd door de drie koningen uit het heidendom:
Hij geve ons zijn genade
van de heilige Geest
in onze harten,
waardoor we die zaken zouden gaan haten,
die Hij haat,
en nalaten die dingen
die Hij verbiedt,
en liefhebben die zaken,
die Hij liefheeft.
En dat wij doen die zaken
die Hij vraagt.

Dus:
geloof in Hem,
bid in/tot Hem,
en dien (in) Hem.

Zodat wij mogen ontvangen de zegen van het hemelrijk.

Dat Hij Zich zou verwaardigen om ons aan te bieden, etc.

(deze standaard afsluitende zin is op te vatten als een 'Amen')

Enkele gedachten bij de preektekst

Wat viel mij op in deze preek?

Vooraf: het was bijzonder om zo al vertalend door deze preek van zo'n 800 jaar geleden te kruipen. En om zo, aan de hand van deze uitleg, stil te staan bij de gaven van de wijzen uit het Oosten.

We zagen dat de gaven van goud, wierook en mirre, een geestelijke betekenis kregen. Dat is trouwens typisch voor veel Middeleeuwse bijbeluitleg: het vergeestelijken van zaken. Tegelijk is het opvallend hoe praktisch deze geestelijke invulling is:

- **Het goud: het geloof.**

Als eerste gave geef je aan Christus je geloof, stelt de preek.

Dus niet je werken (die komen pas op de derde plaats, bij de mirre).

Nee: eerst je geloof. Dat Hij God voor je is.

Precies ook het punt dat later in de Reformatie werd herontdekt.

Deze preek ademt naar mijn beleving terecht dit besef, dat onze eerste gave aan God is: ons geloof.

Geloof heeft alles te maken met vertrouwen. En wie je vertrouwt, hem of haar durf je je bezit (of je tekort of kwetsbaarheid) in handen te geven.

Vandaar dat ik het woord 'geloof' inderdaad heel verrassend en welgekozen vind, in combinatie met 'goud'.

Omdat je Christus vertrouwt (zijn trouw, zijn genade), vertrouw je Hem je goud toe en durf je ook letterlijk alles van je leven los te laten en in zijn hand te leggen.

Daarnaast klinkt er ook het element van erkenning in mee: je erkent God en Christus als Koning over je leven, en draagt Hem ook om die reden je goud af (als een soort tribuut). Je gelooft dat Hij Koning is. Hij heeft er recht op.

Een kostbaar verband: het goud en het geloof! Het is mij niet bekend of dit al een oudere gedachte was, of dat deze van deze prediker afkomstig is.

- **De wierook: de gebeden.**

Inderdaad wordt in de Bijbel wel vaker een verband gelegd tussen wierook en gebeden. Denk aan Psalm 141:2 en Openbaring 8:3,4.

Hiermee wordt dus de gedachte uitgedrukt, dat onze gebeden voor God en Christus een geschenk vormen. Als wij ons hart voor Hem uitstorten, géven we Hem daarmee iets kostbaars. Je gaat een relatie aan bijvoorbeeld, en daar hoopt Hij op. Naast ons goud (geloof), heeft Hij nu ook helemaal ons hart.

Wat er van binnen leeft, ontsluiten we, en laten we naar Hem opstijgen. Voor Hem een aangename reuk – wat het ook is.

Een aanmoediging om te bidden.

- **De mirre: de goede werken, die het bederf tegengaan.**

Opnieuw een kostbaar verband: doe het goede. Dat zorgt ervoor, hoorden we de prediker zeggen, dat de duivel geen kans krijgt. Want waar het goede gedaan wordt, moeten kwade krachten het afleggen. Een kostbare onderstreping van het bekende spreekwoord: 'ledigheid is des duivels oorkussen'. Ga aan het werk. En geef Hem je goede werken, niet om Gods gunst te verdienen, maar als blijk van je liefde voor Hem, die zoveel voor jou deed en doet.

De Sully vult het praktisch in: bezoek de armen en de zieken. God liefhebben, vertaalt zich naar je naaste.

Of, iets wat destijds ook niet ongebruikelijk was: ga op pelgrimage. Maak je tijdelijk los van allerlei besognes die je af kunnen leiden van God, en ga voor een tijd een weg die je bewust en dichter bij God brengt.

Zulke mirre/goede daden, grendelen het lichaam af voor het bederf van de zondige krachten, die zo gemakkelijk grip kunnen krijgen op het vlees.

U ziet, ik ben – vanuit eigen associaties – de preek van De Sully al een beetje gaan uitwerken. En misschien roept het bij u ook van allerlei gedachten op. Mooi dat zoiets kan gebeuren, en weer kan doorwerken.

Daarnaast is ook het begin van de preek bijzonder.

Met een soort knipoog merkt De Sully zijn hoorders ('heren en dames') immers in het begin van zijn preek op, dat er op de Dag van Epifanie wellicht wel meer gegeven zal worden dan op andere dagen.

Is het –tegen die achtergrond- toevallig dat Kerkbalans ook in de Epifanietijd gehouden wordt?

Hoe dan ook, de Wijzen worden terecht als voorbeeld gesteld.

Om overvloedig te zijn in het goede.

Tegelijk wil ik ook een kritische opmerking plaatsen.

Wat opviel is dat het Oude Testament buiten beschouwing blijft. Er wordt ook niet gezocht naar bredere verbanden in de Schrift. Dat was uiteraard wel typerend voor die tijd, waarin gelovigen de Bijbel niet konden lezen, en waarin bovendien het Oude Testament een stuk minder in de belangstelling stond dan nu (nu de grote waarde daarvan is herontdekt, mede in verband met een hernieuwde bewustwording aangaande de rol en plaats van Israël in Gods woorden en beloften uit de gehele Schrift). Lees hiertoe ook eindnoot 1, waar we een pijnlijke noot kraken.

Tegelijk valt op dat De Sully zich strict aan één thema houdt (nl. de gaven van goud, wierook en mirre) zonder op de verdere aspecten uit het verhaal van de wijzen in te gaan. Misschien was dat wel zijn preekstijl: zich sterk beperken tot één aspect. Uiteraard hoeft dat op zichzelf niet kritisch gewaardeerd te worden, maar kan dat juist ook de kracht zijn van een preek: om zich te focussen op één zaak, en niet altijd alles naar voren te willen brengen. Vanuit dit licht bezien draagt deze preek over de gaven van de wijzen (en van de hoorders van nu) waardevolle aspecten aan voor de prediker van nu, als het gaat om de praktische vertaalslag hoe wij Christus onze gaven kunnen brengen: met het hart (je geloof), de ziel (je gebeden) en je kracht (je goede werken) – vrij naar Deut.6:5.

Ds. Bart Trouwborst, Kersttijd 2021

¹ Wie deze levensloop van De Sully leest, ontdekt dat er helaas ook schaduwzijden aan zijn handelen waren, zoals bij de bouw van de Notre Dame, waarbij een synagoge die zich daar nabij bevond, verdween en geannexeerd werd. Voor mij nieuw om te lezen, dat ook deze donkere kant blijkbaar hoort bij deze inmiddels zo beroemde kerk. Zoals bij zoveel kerken en hun leiders toendertijd ging het geloof helaas vaak gepaard met een houding van laatlindheid of zelfs vijandschap jegens Joodse gelovigen. Of in ieder geval met een houding van superioriteit. Dat tonen ook de beelden aan de entree van de Notre Dame: daar zien we de 'kerk' en 'synagoge' als twee vrouwen verbeeld: de een helder, de ander geblinddoekt: https://nl.wikipedia.org/wiki/Ecclesia_en_Synagoge. Een verbeelding die duidelijk toont hoezeer de vervangingstheologie zijn intrede had gedaan in de kerk, ten nadele van het Joodse volk. We noemen dat hier, omdat het laat zien hoe diep deze weffout het kerkelijk denken is binnengeslopen. Tegelijk willen we ook openstaan voor het goede in de traditie, wat zeker ook in deze preek te vinden lijkt, en zo zoeken we (zoals bij zoveel vroegere theologen en kerkelijke leiders) een manier om ons met onderscheidingsvermogen tot het kerkelijk verleden te verhouden. En om zelf kritisch te blijven op onze houding jegens 'de synagoge'.

Het voor ons onbegrijpelijke feit dat in vroeger tijden een diepe liefde voor God en Christus samen kon gaan met diepe vijandigheid jegens het Joodse volk (dat juist door Hem geliefd is en blijft – zie het Oude en Nieuwe Testament), moet ook ons zeer alert laten blijven. Diepe passie drijft immers gemakkelijk over grenzen heen, die niet overschreden zouden moeten worden. Een combinatie van liefde en nuchterheid dus, die overigens op allerlei vlakken van het leven geboden lijkt, bijvoorbeeld mede jegens bevolkingen, bevolkingsgroepen, geloven of gelovigen die ook niet altijd kunnen rekenen op de directe sympathie van (westerse) kerken of gelovigen.

² Dit moet een fout zijn, mogelijk van degene die destijds het Frans naar het Engels heeft vertaald. De bijbeltekst spreekt immers over Bethlehem in dit verband.

³ Is hier misschien eveneens sprake van een vertaalfout vanuit het Frans naar het Engels, destijds? Immers, uit het overige van de preek blijkt dat wierook in verband wordt gebracht met gebeden. Of bedoelt De Sully dat goede werken de waarde van een gebed hebben, en God weten te bereiken in de hemel als een lieflijke geur? Iets van een verbinding tussen 'ora et labora' – 'bid én werk'?

⁴ 'Smech' (geur), is verwant aan 'smoke' (rook), en herkennen we ook in ons woord 'smaak' en het Duitse '(Ge)schmeck'.

⁵ Deze gedachte van het gebed, dat als wierook opstijgt tot Gods aangezicht, kennen we o.a. uit Psalm 141 en Openbaringen 8.